

Leszünk az ördög zsákmányai?*

A „digitális vihar” és a szerzői jog

A digitális korszak hatása a szerzői jogra. Az internet sem jogmentes terület. Relatív elavultság? Totális kontroll? Szellemi alkotások elrablása? A szerzői jogsértések szankciórendszere.

A budapesti szerzői jogi szeminárium alkalmából mint az internettel, az új, digitális világgal foglalkozó jogász készültem az előadásra, melynek középpontjában az új szerzői jogi törvény tervezetének egyfajta kritikája állt. Előre megírt szövegemtől – mely jelen írás gerincét is képezi – mégis eltértem, s a legújabb jogi szabályozási tendenciák tükrében inkább azokról a kihívásokról beszéltem (részben az előttem felszólalt jogász szakemberek – Ficsor Mihály, Gyertyánfy Péter, Cserba Veronika – gondolataira is felelve), amelyek a magyar szerzői jog alapvető intézményrendszerét is érintetik.

Ficsor Mihály megtisztelt azzal, hogy hozzászólásomra azonnal választ is adott. Két mondata ragadott meg különösen. Az egyik: „Egy kis digitális vihar nem fogja elsöpörni a szerzői jogot.” A másik: „Már ma megvannak az eszközök ahhoz, hogy a digitális világban nyomon követhetők legyenek a szerzői jog által védett anyagok.” Az első mondattal semmiképp nem értek egyet, mert szerintem tévedés; a második félelemmel tölt el, mert igaz. A „digitális vihar” – szerintem – igenis elsöpri majd azt, amit a szerzői jogok hagyományos rendszerének hívnak; azt pedig semmiképp nem tudom elfogadni, hogy a szerzői jogok védelmében a közhatalomnak joga lenne digitális magánszféránk (számítógépünk, elektronikus levelezésünk, rögzített anyagaink) totális ellenőrzéséhez.

A szerzői jog lényege: az alkotó, az alkotás talomban részesítése, a műhöz kötődő anyagi értékű jogok biztosítása. A „múltó a munkás az ő jutalmára” elve nem csorbulhat. A digitális kor hajnalán azonban számot kell vetni azzal, hogy a régi jogi struktúrák ennek garantálására nem képesek – a szükségszerű egyensúly megtartásához új eszközök, új gondolkodásmód szükségesek.

Az előadás jelen, átdolgozott szövege ezt a „paradigmaváltást” próbálja megragadni. Két dolgot szeretnék előrebecsíteni. Az első: nem az Sztj. egészének átfogó vizsgálata volt a cél, csak néhány jogintézmény (elsősorban a szerzői terjesz-

téshez, többszörözéshez való jogának és a szabad felhasználás ütközésének) szemügyre vétele. A másik: alapvetően egy sajátos szemszögből (a digitális világ, az internet, az elektronikus könyvtárak, a jogtulajdonosok, szolgáltatók és felhasználók sajátos helyzete) teszem ezt. Ha az írás ezért egyoldalúnak tűnik, grácia fejemre: sem az elérni kívánt cél, sem a terjedelem nem teszi lehetővé – itt és most – az ennél átfogóbb tárgyalást.

Voltaire-nek van egy mondása, amit jogászai körökben gyakran idéznek: annyiszor vált az ember ütközben jogot, ahányszor a postakocsis lovat vált.¹ A hasonlat találó. Életviszonyaink változásai időnként megkövetelik, hogy jogot váltsunk: a fáradt régi helyett a friss, az új lépjen be, s szabályozza – normatív módon – mindennapjainkat. Persze a hasonlatnál maradva: számtalan postakocsi (az életviszonyok egy-egy tipikus körét hordozva) vágat számtalan országban előre. Ezek közül csak egy, de kétségtelenül az egyik legfontosabb az, amely a szerzői jogok terhére viszi. Az új magyar szerzői jogi törvény jelentős váltást ígér: ha hatos fogatban gondolkodunk, öt paripa helyére bizonyosan új fog állni. Egy „ló” azonban mintha fáradt lenne: meglehet, egy előttünk járó postakocsiból fogták ki nem is oly régen, s most a mi kocsinkat egy hosszú út után kimerülve kellene tovább vonatnia.

Az új szerzői jogi törvény tervezete magas szintű jogászai munka eredményeként, az adott nemzetközi környezetben létrejött, egészében véve jól sikerült mű. Egyes rendelkezései vitathatók ugyan, mert bár megfelelhetnek a nemzetközi tendenciáknak, nem vették figyelembe a sajátos, jelen magyar viszonyokra jellemző helyzetet.²

Van olyan szakasz, amely egyértelműen életdíjra [a 35. § (2) a teljes mű kézzel vagy írógép-

*Az MKE, az IKSZ és az EBLIDA szervezésében, Budapesten, 1999. május 27–28-án tartott szerzői jogi szemináriumon elhangzott előadás alapján.

pel való másolását engedi meg a szabad felhasználás körében, az elektronikus másolatkészítést még saját célra sem]. Ez azért aggasztó, mert – mint a c) pontban látni fogjuk – a szerzői jogsértések szankciórendszere lényegében változatlan maradt, miközben az esetleges jogsértő magatartások köre sokkal szélesebbre tágult.³ És elkésztő, mert a szándék (a mű oltalmazása, a szerző többszörözéshez való hozzájárulási jogának biztosítása) nem számol a következménnyel. Ahhoz, hogy e körben a szerzői jogok megsértésének jogkövetkezményeit alkalmazni lehessen, a legmélyebb magánszféra legbelsőbb köré kellene a közhatalomnak behatolnia: otthonunkba, számítógépünk adatállományába. Ha nem így tesz, a jogsértés fel nem tárható; ha így tesz, olyan alapjogok sérülnek, amelyek oltalmazására több évszázada törekszenek a polgári demokráciák.

Igazából azonban a törvény jó, előremutató, s a magyar szerzői jog fejlődésében jelentős lépésnek számít. Részben azért, mert megszűnik a korábbi rendeleti szintű szabályozásra jellemző „töredezett jog”, részben mert a tervezetben sok olyan új intézmény jelent meg, amely jogunkat lényegében a nemzetközi és európai jogfejlődés fő vonalához kapcsolja.

Hol van hát az a bizonyos „hatodik postaló”, amely a kocsi száguldását visszafoghatja majd? A kérdésre két lépcsőben igyekszem választ találni. Az első lépcső próbálkozás a szerzői jog és az internet találkozásának kulcskérdéseinek feltárására. A második lépcsőben az új szerzői jogi törvény néhány aspektusát tárgyalom; ha úgy tetszik, a kritika igényével. Hogy a bíráló túlzó, igazságtalan vagy éppen megalapozott, azt döntse el az olvasó.

A digitális kor szerzői jogi kihívása

Mítoszok és közhelyek

Az, hogy az internet a könyvnyomtatás feltalálása óta a legfontosabb lépés az emberi kommunikáció és gondolatközlés történetében, olyan közhely, amit magam is leírtam néhányszor. Cselekedetem talán menti valamelyest: legkomolyabban gondolom, hogy így van, s ehhez megvannak az érveim. Igaz, már ezek az érvek is közhelyszámba mennek (globalitás, a nemzeti határok eltűnése, a felhasználók száma néhány éven belül eléri az egymilliárdot stb.).

Felhasználói körökben elterjedt mítosz, hogy az internet „jogmentes terület”, a szabadság virtuális hona. A másik mítosz – amely a közhatalom képviselőit s a jogászokat „nyűgözi le” inkább –, hogy a jog a kibertérben ugyanúgy érvényesül, mint a valós világban, a kettő között nincs lényeges különbség.

Egyik sem igaz. A jognak a kibervilágban is érvényesülnie kell, ám ebben az új közegben más-ként, mint ahogy az a valós életben megszokott. A jogalkotóknak fel kell ezt ismerniük, a felhasználóknak pedig el kell fogadniuk. Hogy ez miként történik? Lényegében erről szól az internet joga.

Az internettel mint „Szép Új Világgal” kapcsolatosan részben egyetértek Ficsor Mihállyal, aki szerint ez a világ se nem szép, se nem új. Nem szép, mert vannak negatív, „sötét” oldalai. Ezt minden további nélkül elfogadom. Azt is, hogy az internet sötét oldala ellen – ha kell, a jog eszközeivel, ha kell, az önszabályozás erősítésével – harcolni kell. Azt azonban, hogy nem új – mert tulajdonképpen csak egy további technikai eszköz (hasonlatos a rádióhoz, a televízióhoz, amelyek megjelenésük idején ugyancsak felborították a „hagyományos” szerzői jogi szerkezeteket), csak egy újabb lehetséges közlési-szórakoztatási forma – már nem tudom elfogadni. Abban sem értünk egyet, hogy az internet – mint újdonság – a szerzői jog eszközeivel ugyanúgy kezelhető lenne, mint a példaként felhozott, valaha új médiák. Miért?

A központosított ellenőrzés hiánya és következményei

A rádió, a tévé „centralizált”: a műsor – sugározva vagy kábelben – a központból meghatározható számú felhasználóhoz jut el. A szerzői jogok ott, a „központban” (a „megjelenés” pillanatában) nyomon követhetők, ellenőrizhetők, a jogdíjak érvényesítésének kialakult jogi eszközrendszere van. A jogvédte mű – eljutván a felhasználóhoz – vagy a „semmibe száll” (meghallgatják, megnézik), vagy valamilyen formában rögzítésre kerül (audio- vagy videokazettára). Ezeket „bulk” jogdíjfizetési kötelezettség terheli, tehát a szerző jogai nem csorbulnak azzal, ha a felhasználó (néző, hallgató) saját céljaira rögzíti a műsort.

Az internet decentralizált, esetében bárki lehet „szolgáltató”. Százmillió embert nem lehet ellenőrizni. Persze, az interneten is vannak „csomópontok”, ahol beléphet a kontroll, de mivel a jelenség globális, ezek a csomópontok nagyobb gond nélkül megkerülhetők. Igaz, elvileg korlátlanul ellenőrizni lehet a bitek mozgását, az adatok (egészen a felhasználóig) nyomon követhetők.

Ezredvégi borzongások

Ha ezt komolyan vesszük, a totális kontrollhoz jutunk el: a hálózat minden adatmozgását, minden felhasználót, minden számítógépet ellenőrizni kellene, úton van-e, érkezett-e szerzői jogokat sértő anyag. Elborzasztó kilátás, mégis: a szerzői jogi törvénykezés egyik iránya éppen ez. A másik, ugyancsak elborzasztó lehetőség: a szerzők „kissemmizése”, jogvesztése, a szellemi alkotások

elértéktelenedése. Pedig a szerző jogát a díjazáshoz, a kiadók jogát bevételeikhez senki nem vonja, vonhatja kétségbe.

Ha a kettőt összekötjük (az utóbbit az előző biztosítja), látszólag megoldottuk a problémát. Viszont nagyon nagy árat fizetünk érte. Nem az a kérdés, hogy megéri-e – így ugyanis értelmetlen a kérdésfelvetés, hisz nem lehet nemmel válaszolni rá –, hanem az, hogy van-e más megoldás, olyan, ami az érdekek egyensúlyát biztosítja, ugyanakkor nem jár együtt digitális magánszféránk elvesztésével, a demokráciák alapvető alkotmányos jogai közé tartozó információs – gondolati szabadság – lerombolásával? S egyáltalán: megengedhetik-e ezt a posztmodern demokráciák?

Nincs szándékomban sem a jogbölcselet, sem az alkotmányjog felé hosszabb kitérőt tenni: írássom tárgya a szerzői jog, közelebbről a magyar szerzői jogi törvény tervezete, s ennek kritikai vizsgálata. Két alapvető kérdés azonban nem kerülhető ki.

A nagy testvér figyelő tekintete

Az első a szerzői jogok megsértésének ellenőrizhetősége. „Hagyományos” művek esetében (a könyvtől a videokazettán át a CD-ROM-ig) a folyamat valahol nyomon követhető. Egyrészt a kiadónál, forgalmazónál, másrészt az értékesítés egyes fázisaiban. A művet el kell adni, s ahogy – ahol – az eladás történik, megfogható. Az internet esetében ez nem így van. A mű valahol felkerül a világhálóra (ez az a pont, ami szükségszerűen jogi eszközökkel megragadható, a szerzői jogsértés következményei itt érvényesíthetők). Aztán ezer, ha nem millió helyről hívják (töltik) le, s birtokolják majd az eredetivel mindenben megegyező változatot.

A technikai lehetőség valóban adott ahhoz, hogy a weben minden adatmozgást nyomon kövessenek. Ám – ezt nem szabad elfelejteni – nem csak a szerzői jogot sértő anyagok mozognak a világháló végtelenjében, sőt elsősorban nem azok. A totális kontroll gondolataink, vágyaink, magántitkaink ellenőrzését is jelentheti. Azt, hogy a számítógépemen őrzök-e jogellenesen letöltött anyagot, vagy vannak-e otthon kalóz-CD-im, lemezeim, csak egyféleképpen lehet eldönteni: otthonom, legmagánabb világom ellenőrzésével, ház- és gépkutatással.

Ha a szerzői jog régi struktúrájában gondolkodunk, nem tudjuk megkerülni a szankció érvényesíthetőségének a kérdését; s ha következetesen akarunk lenni, el fogunk jutni a magánszféra teljes feladásának kikényszeríthetőségéig. Ez pedig nem jó dolog. Ami nem sikerült *Hitlemek*, *Sztálinnak*, *Khomeininek* (a gondolati sféra teljes ellenőrzés alá vonása), most sikerülhet a „Nagy

Testvérnek”: mindez a szerzői jogok oltalmának ürügyén. Számomra riasztó ez az út, de talán kínálkozik egy másik.

A második – amely figyelmet érdemel, s mely álláspontom szerint szintén nem szerencsés – a kérdés kizárólagosan alkotmányjogi, sőt, emberi jogi tárgyalása. Az információhoz és a gondolatközléshez való szabadságot senki nem akarhatja ép ésszel csorbítani, korlátok közé kényszeríteni. Mégis: e jogokat csak rendeltetésükkel összhangban szabad gyakorolni. Az információ szabadsága nem jelentheti más jogvédelem szellemi alkotásának elrablását, webes „közkinccsé” tételét. A tulajdonhoz – így a szellemi tulajdonhoz – fűződő jog legalább annyira szent kell, hogy legyen, mint az egyén joga a szabad információhoz jutáshoz.

A feladat adott: meg kell teremteni az egyensúlyt. Nos, ez az, amiről – szerintem – a holnap szerzői jogának rendelkeznie kell. Vagy inkább kellene?

A tervezet kritikus megközelítése

A törvénytervezetről három körben tartom indokoltan kritikai észrevételek megfogalmazását:

- a) a relatív elavulást, s ezzel szoros összefüggésben
- b) az internet mint jelenség önálló szabályozottságának hiánya,
- c) a szerzői jogsértések szankciórendszerének érintetlenül hagyása.

Egyik sem róható fel azonban a törvény előkészítésében részt vevő szakmai bizottság tagjainak. A háromból kettő – b) és c) pont – annak a jogi szemléletnek terhére írható, amely nem igazán tud mit kezdeni az információs társadalmak legalapvetőbb problémáival, amelyből hiányzik az összehangoltság; az a távlati koncepció, amely pedig mind az Európai Unió jogfejlődésében, mind a vezető informatikai társadalmak belső jogában tetten érhető. A tervezeten bizonyos szempontból szükségszerűen máris túllépett az idő. A digitális kor világában gyorsan történnek a dolgok. Nem mindig könnyű lépést tartani velük.⁵

a)–b) Az internetet a „sorok közé” dugták

A jogszabálytervezet indoklása rámutat: A szerzői jogot – ideértve az előadóművészeknek, a hangfelvétel-előállítóknak és maguknak a műsor-szolgáltatóknak a jogait is – érintő műszaki fejlődés leglátványosabb színtere a számítógépes világhálózat, az internet. A műszaki fejlődés egyik döntő láncszeme itt a megnövekedett tárolókapacitású számítógép, amely ma már teljes szövegyű irodalmi, valamint egész zenei és audiovizuális művek ezreinek tárolására képes. Az írott szöve-

gek automatikus bevitele az ún. grafikus szkenneléssel történhet. A másik elem a koaxiális széles sávú és az üvegskábel, amely az új számítógépes adatsűrű technológia révén hihetetlen mennyiségű adat jó minőségű, gyors továbbítására képes. A harmadik elem az adattárral és az új típusú vezetékkel összekapcsolódó fejlett személyi számítógép, programjaival együtt. Ezekről egyszerűen elérhető a távoli, központi elektronikus adattár, és lehetséges az együttműködés is a programjaival (interaktív üzemmód). A magánháztartásban lévő személyi számítógép képernyőjére, sőt memóriájába a központból „lehívható” az adat, illetve a mű, amely még műhordozón is reprodukálható. Már gyakorlatilag létrejött az a nemzetközi számítógépes hálózat, amely az ilyen adattárak és személyi számítógépek millióit kapcsolja egybe, egyes becslések szerint 50–100 millió háztartást kötve így össze.

A tervezet alkotói tehát számoltak a jelenséggel. A szöveg mégis egy adott időszak (a jogszabály előkészítésének munkálatai 1997 júniusa és 1998 vége között folytak) európai uniós és hazai szemléletét tükrözi vissza, s ebben a szemléletben az internet nem játszik kiemelkedő szerepet. A magyar törvényhozás messze lemaradva az informatikai alapú társadalmak európai uniós szabályozásának követelményeitől mind a mai napig adós olyan alapvető jogszabályokkal, mint az internetes szolgáltatói felelősség megalapozása, vagy az elektronikus kereskedelmet lehetővé tevő digitális aláírásról szóló törvény. Az új szerzői jogi törvény valóban egyfajta sziget a magyar jogban: az információs társadalom sajátosságait figyelembe vevő első, átfogó, magánjogi jellegű szabályozás. Az, hogy az internet mint szó, a tervezetben nem jelenik meg, nem nagy baj.⁶ A baj az, hogy a jelenség is elsikkad: mint egyfajta technikai lehetőséget közelítik meg, s tartják kezelhetőnek, pedig több annál, sőt más.

A jogfejlődés útja

Az általános indoklás bemutatja azt a nemzetközi jogfejlődést, amely a szerzői jog átalakulásához, megújulásához vezetett, utal a nemzetközi szerződésekből eredő kötelezettségvállalásainkra, a WIPO keretszabályozására, az egyezményekre, az Európai Unió irányelveire. Az általános indoklásban mindezek utalás formájában lelhetők fel. Talán feltűnik majd, hogy – az olyan „standard” egyezményeken túl, mint a Berni Unió Egyezménye, az Egyetemes Szerzői Jogi Egyezmény, Római Egyezmény, Genfi Egyezmény és Szerződés – az Szjt. tervezete az 1990–1996 között született „modelljogokra” épít. A WIPO 1996-os szerződése, a GATT 1997-es TRIPS-egyezménye a jogszabály-előkészítési munka megkezdésekor

valóban nagyon új és előremutató volt: akárcsak az Európai Közösségek Tanácsának irányelvei (számítógépi programok jogi védelme, a bérleti jogról és haszonkölcsönzésről szóló irányelv, a műholdas sugárzásról szóló irányelv, a szerzői jogok védelmi idejének harmonizálásáról szóló irányelv, az adatbázisok jogi oltalmáról szóló irányelv). Az általános indoklás III. 9. F) pontja ugyan utal arra, hogy az Európai Bizottság irányelvtervezetet készített az információs társadalom körülményeihez igazodó szerzői és szomszédos jogi szabályokról, s leszögezi, hogy a közösségi szabályozási javaslatokat – a lehetséges mértékig – a törvényjavaslat is figyelembe veszi.

Vessünk először egy pillantást erre a legutóbbi dokumentumra.

Újszerű szabályok átültetése a közösségi jogba

Az Európai Parlament és a Tanács irányelvjavaslatát a szerzői jog és a szomszédos jogok bizonyos szempontjainak összehangolásáról az információs társadalomban [COM (97) 628 final] 1997. december 10-én hirdették ki. „Ez a javaslat lényegében a WIPO diplomáciai konferenciáján 1996. december 20-án elfogadott szerzői jogi, illetőleg az előadások és hangfelvételek védelméről szóló két Egyezmény újszerű szabályainak a Közösség jogába való megfelelő átültetését és továbbfejlesztését célozza. ... A [Bizottság és a Tanács] vonatkozó irányelvjavaslatában végső soron a többszörözési jognak, a nyilvánossághoz közvetítés jogának és a terjesztés jogának korszerű, ugyanakkor a Közösség már hatályos irányelveivel összhangban álló újraértelmezéséről, valamint a szabad felhasználások információs társadalmunk elvárásainak megfelelő meghatározásáról van szó. ... A digitális információs technológiára tekintettel különösen korszerűnek tekinthető a többszörözési jognak nemcsak közvetlen, hanem közvetett, nem csupán maradandó, hanem rövid életű többszörözésének eseteit is felelőleg meghatározása. A nyilvánossághoz közvetítés fogalmát tekintve pedig annak leszögezése, hogy az magában foglalja a mű nyilvános hozzáférhetővé tételét olyan esetekben is, amikor a nyilvánosság tagjai nem egyszerre, és azonos időpontban, hanem általuk választott helyen és időben férhetnek ahhoz hozzá, ami az Internet használatának jellemzője” – írja Boytha György.⁷

A rövid életű többszörözés (caching) és ennek engedélyezése – amely a magyar tervezet 18. § (1), illetve (2) bekezdésében érhető tetten – mint a szerző kizárólagos joga jelenik meg, ami csak igen szűk körben, a hálózati csomópontoknál való szükségszerű átmeneti rögzítés esetén, kivételesen minősül nem engedélykötelesnek. Az Európai

Unió számítógépes világában a szabályozásnak ez a formája széles körű tiltakozást váltott ki, mint látni fogjuk, nem egészen eredménytelenül.

A magyar tervezettel kapcsolatosan hasonló aggodalmakat fogalmaztak meg. A 18. § (2) bekezdésében a hálózaton átvitt másolatok anyagi előállításának többszörözéssé minősítése szintén csak megerősíti az előző paragrafus groteszk értelmezését, és megerősíti a tilalmát. Ugyanis a gépek merevlemezein megtestesül anyagi formában a hálózaton átvitt információ, mert onnan olvassák fel a megjelenítő programok – fogalmazott egy, az interneten keresztül terjesztett körlevélben Kiss János, ismert informatikai és számítástechnikai szakíró.

Az USA új szerzői jogi törvénye

Igaz, egy más jellegű és megközelítésű szabályozás során egy másik ország törvényalkotói már szembesültek ugyanezzel a kihívással. 1998. október 28-án lépett hatályba az USA szerzői jogát valóban a jövő évezred kezdetéhez igazító törvény, a *Digital Millenium Copyright Act* (H.R.2281).

A törvénnyel az amerikai jog a WIPO 1996-os egyezményeinek adaptációját célozta meg, ám egy, az európaiól lényegesen eltérő információs-társadalmi közegben, s eltérő jogszabályi szerkezetben, és gondolkodási móddal is. E törvényben az internet nagy szerepet kapott: önálló cím foglalozik az online szolgáltatók felelősségével, illetőleg annak korlátozásával, a művek digitális úton történő rögzítésével, s ezek kölcsönzésével, valamint a távoktatással. Az USA jogában erősen él a szabad felhasználás doktrínája, s jelentős társadalmi szervezetek (pl. Digital Future Coalition, <http://www.dfc.org>, American Library Association, <http://www.ala.org>) küzdöttek azért, hogy a fair use a digitális világban is érintetlen maradjon. Az igen jelentősnek tartott távoktatási kérdésben 1999. április 28-a volt az a határidő, ameddig a nonprofit szervezetek (oktatási intézmények, könyvtárak, archívumok) előterjeszthették javaslataikat egy olyan program megvalósítása érdekében, amely a jogtulajdonosok és a felhasználók érdekeit összehangolva lehetővé teszi a távoktatás támogatását az új, digitális környezetben (lásd US Copyright Office Study on Distance Education, <http://lcweb.loc.gov/copyright>). A DMCA az amerikai törvények szerkezeti sajátosságából adódóan egyben a szankciókról is rendelkezik. Például a 1204. § szerint a 1201. §-ban szabályozott szerzői jogot védő rendszerek kijátszása (circumvention of copyright protection systems), ha a cselekmény szándékos, és haszonszerzéssel jár, első esetben 500 000 dollár pénzbüntetéssel és/vagy 5 évig tartó szabadságvesztéssel, visszaesőként pedig ennek kétszeresével büntethető.

Hatott-e a Digital Millenium Copyright Act szabályozási megoldásrendszere az európai szerzői jog legújabb változására? Minden bizonnyal igen. Az USA ma a világ vezető hatalma – s ez a szerzői jog terén is megnyilvánul. Úgy, ahogy az elektronikus kereskedelem nemzetközi szabályozási rendszere is nagymértékben az amerikai javaslatok alapján alakult úgy, ahogy, az amerikai szerzői jog legújabb változásai közvetve vagy közvetlenül épülnek be a nemzetközi egyezményekbe, a jogi gondolkodásba, intézményrendszerbe, s ezeken keresztül az uniós szerzői jogba is.

Az EB irányelvtervezete módosításáról

1999. május 21-én tette közzé az Európai Bizottság XV. Főigazgatósága a direktíva tervezet módosításáról szóló közleményt.⁸ A közlemény két lényeges változásra mutat rá. Az egyik: a reprodukcióhoz (ide értve a cache másolást) adott körben nem kell a szerzői jog jogosultjának engedélye (amely a sajtóközlemény szerint komolyan veszélyeztette volna az internet hatékony használatát, és az érdekek egyensúlyának felborulásához vezethetett volna). Ez a korábbi tervezethez képest fontos visszalépés. A másik a magáncélú másolás köre, ahol viszont egyszerre liberalizálódik és szigorodik a szabályozás: a kiegészítés szerint a digitális magáncélú másolás, fénymásolás nincs ugyan a szerző engedélyéhez kötve, de a szerzői jog jogosultja „méltányos kompenzációra” tarthat igényt. A digitális úton történő másolás esetében a jogtulajdonosok – érdekeik védelmében – a tagállamok felhatalmazása alapján lehetőséget kapnak a magáncélú másolás ellenőrzésére.

Valójában – mint látni fogjuk – ennél többről van szó, komoly szemléletbeli változás történt. Az uniós jogalkotásban valami lényeges, új elem jelent meg: annak kimondása, hogy az internet szerzői jogi kezelését immár nem a „hagyományos” jogi módszerekkel, kategóriákban kell megvalósítani, hanem tekintettel kell lenni sajátos közegére, technikájára és életviszonyaira is.

A kérdés: mi van a változások mögött; mi történt időközben; s miről „maradtak le” a magyar Sztj.-tervezet alkotói?

➤ A módosítás preambuluma kiegészült egy újabb (2 a) ponttal, amely a tulajdon (beleértve a szellemi tulajdont), a szabad véleménynyilvánítás és a „közjó” harmonizálásának igényét alapjogokra visszavezetve fogalmazza meg. Ugyanakkor a szellemi tulajdon terén határozottan írja elő (9 a pont) a magas szintű oltalom követelményét, amelynek a hatékony és szigorú védelem jogi eszközrendszerével az európai kultúra (művészek és szerzők) alkotóerejét kell garantálnia. Tekintettel kell lenni azonban arra, hogy az oktatás és képzés terén – a köz érde-

kében – kivételeket kell tenni (10 b pont). Ugyancsak megjelenik a hátrányos helyzetű személyek sajátos kezelésének igénye (24 a pont).

- A preambulum 12. pontja szerint a hálózati környezetben való működés felelősségi kérdéseiben nemcsak a szerzői és szomszédos jogokat érintő viszonyokra kell tekintettel lenni, hanem számos körben (megtévesztő reklám, áruvédjegyekkel való visszaélés stb.) az elektronikus kereskedelem belső piaci szabályozásáról szóló – jelenleg még ajánlásként létező, de végül irányelv formáját öltő – uniós dokumentumra is.⁹ Azaz a felelősségi körben összhangba kell kerülnie a szerzői jogi és elektronikus kereskedelmi jogi szabályozásnak. Ez utóbbi téren a magyar jogalkotás – a sokat bírált és hibernált állapotban szunnyadó elektronikus aláírásról szóló törvény tervezetén kívül – még nem sok mindent tud felmutatni.¹⁰

A hálózati felelősséget tehát két irányból is megközelítve próbálja rendezni az Európa-jog, miközben a magyar jogalkotás továbbra sem tartja lényegesnek az internet felelősségi kérdéseinek tisztázását.

- A legfontosabb szemléletbeli változás talán a preambulum 26. pontjában testesült meg. Ez a magáncélú másolás korábbi felfogásával való szakításra utal. Az eredeti, 1997-es szövegben – amely az analóg technikákkal való sokszorosítást¹¹ fogadta el a szabad felhasználás körében – még ez állt: „A digitális magáncélú sokszorosítás nem terjedt el széles körben, gazdasági jelentősége teljes mértékben még előre nem látható. ... A Bizottság e téren a piac fejlődését nyomon fogja kísélni, s az érintett körökkel konzultálni fog.” Nos, éppen ez történt meg az elmúlt hónapokban. Az eredmények beépültek a tervezet módosításába, amely szerint a digitális és analóg sokszorosítási technikák jogi kezelését e körben harmonizálni kell. A digitális módon történő magáncélú sokszorosítás a szabad felhasználás körében marad – feltéve, hogy kereskedelmi célokat közvetve sem szolgál, s hogy a szerzői jog tulajdonosa megfelelő ellentételezésben részesül.

A módosítás tételezen ezt az 5. cikk szinte teljes átdolgozásával jelentette meg. Egyrészt az ún. cache és browsing köre lett szélesebb, másrészt a szabad felhasználás esetei bővültek ki lényegesen, kikötve a megfelelő ellentételezést.

Mint láttuk, mind az európai, mind az amerikai szabályozás a WIPO-egyezményekből indult ki, csak míg az USA az internet fontosságát és egyre növekvő szerepét felismerve részletekbe menően rendezte a szerzői jogokat érintő kérdéseket, az uniós szerzői jog (némi fáziskéséssel) csak napjainkban kezdi az internetet sajátos problémaként,

saját közegében vizsgálni. Lehetséges, hogy az internetes problémák nagy része az Sztj.-törvénytervezet jelenlegi eszközrendszerével is kezelhető (pl. az elektronikus könyvtárak vagy a távoktatási formák sajátos kérdései a közös jogkezelés intézményén keresztül).

De lehetséges, hogy nem. Nyilvánvaló, hogy a tervezetet pusztán ezért nem fogják sem visszavonni, sem komoly formában átdolgozni. Ám azzal számolni kell, hogy rövidesen – épp az uniós jogfejlődés követelményeinek megfelelően – az új törvény módosítása, „internetre hangolása” válhat szükségessé. Nem külön „internetkódexre” van szükség, hanem jogintézményeink felülvizsgálatára, s ahol szükséges, törvények, rendeletek módosítására. Aligha vitatható azonban, hogy a tervezet 18. § (1) és (2) bekezdése – a direktívatervezet kiegészítéseinek köszönhetően – máris átdolgozásra szorul.

c) A büntetőjogi szankciórendszer változatlansága visszahúzza a jogfejlődést

A szerzői jogi törvény tervezete a XIII. fejezetben, a 94–98. §-ok alatt tárgyalja a szerzői és szomszédos jogok megsértésének következményeit. Ezeket a javaslat két körben jelöli meg: a polgári jogi jogkövetkezményekre és vámjogi következményekre osztva. Nem foglalja azonban – érthetően – a harmadik következményi körrel, a büntetőjogi szankciók körével. Az indoklás jelzi ugyan, hogy a nemzetközi jogfejlődés mely irányához kapcsolódik a civiljogi szankciórendszer szigorodása, s alkalmazhatóságának kiterjeszthetősége (védelem a műszaki intézkedések megkerülésével szemben, jogkezelési adatok védelme), ugyanakkor még utalás szintjén sem veszi figyelembe a szerzői jogok megsértésének, szankciórendszerének a büntetőjog terén bekövetkezett változásait. Ez a törvénynek nyilvánvalóan nem feladata (magánjogi jogszabály), de az indoklásban célszerű lett volna kitérni rá – persze, ha átfogó jogalkotási koncepció keretében történt volna meg az életviszonyok jogi újragondolása.¹²

Egy, az Európai Bizottság részére készült összehasonlító tanulmány (Legal aspects of computer related crime in the information society. Prepared for the European Commission by Prof. Ulrich Sieber, University of Würzburg) III. fejezete C alfejezetében a büntetőjoggal foglalkozó 4. pontban rámutat: miközben a common law jogok a szellemi tulajdon védelmét nem, vagy csak másodlagosan tekintik büntetőjogi kérdésnek, a „polgári jogi alapú jogrendszerek” (civil law systems) az enyhe büntetőjogi szankciók alkalmazását már korábban is lehetővé tették. Ez az utóbbi években a zenei, video- és programalkalmazkodás világméretű terjedésének következtében változott, s most egy-

re több ország nyúl hatékonyabb büntetőjogi eszközökhöz. 1981 óta számos ország tett lépéseket ebben az irányban. 1981-ben Olaszország, 1982-ben az USA, Svédország, Nagy-Britannia, 1984-ben Finnország, 1985-ben Dánia és Franciaország, 1987-ben Kanada, végül 1993-ban Magyarország emelte be valamilyen formában büntető kódexeibe a szellemi tulajdon megsértését. Ám – mint a tanulmány rámutat – ez nem a nemzetközi szervezetek tevékenységének hatására történt: az egyes országok a kor szellemének engedelmessékedtek azzal, hogy a polgári jogi mellett büntetőjogi szankciókat is lehetővé tettek. A szellemi tulajdon elleni támadások – amelyek legalább annyira veszélyesek lehetnek, mint a hagyományos javak tulajdoni rendszere elleni fellépések – büntetőjogi szankcionálása indokolt és szükségszerű.

Az is tény azonban, hogy sok common law országban ma sem a büntetőjogi szemlélet dominál: továbbra is a kártérítést, a civiljogi szankciót tartják alkalmasabbnak a probléma kezelésére, s a büntetőjogot csak ott engedik belépni, ahol az – a károkozás jellege, nagysága, folytonossága miatt – különösen indokolt. Az imént utaltunk a Digital Millenium Copyright Actre, amely bizonyos körben szigorú büntetőjogi szankciókat is alkalmaz, ezeket azonban a szándékossághoz, sőt célzatossághoz (vagyonai hátrány okozása) kötve.

Magyarország a szerzői és szomszédos jogok megsértésének a Btk.-ba való beillesztésével lépett erre az útra. Ez a maga idején – 1993-ban – szükségszerű volt. Az a törvényi tényállás azonban, amelyet a Btk. 329/A. §-a alatt helyeztek el, nem állta ki az idők próbáját. Megfogalmazása nem szerencsés, félreérthető, s a hétköznapi életben, a jogértelmezés során a törvény helyes alkalmazását gátolja. Átfogóbb módosítása (a vagyonai hátrány fogalmi pontosítása, a tettesség ismérveinek meghatározása, az ún. „passzív” elkövetési forma büntetőjogi elhatárolása) komolyabb előkészítő munkát igényelne. Az új szerzői jogi törvény azt a kört, amely a Btk. 329/A. §-ának társadalmi viszonyokban, jogviszonyokban megjelenő hátterét adja, lényegesen kibővíti. Több esetben alkalmazható a törvényi tényállás, mint valaha, s mindez égetően veti fel annak – könnyen megszüntethető – hiányosságát.

Más tulajdon elleni bűncselekmények esetében létezik az értékhatár. A szerzői és szomszédos jogok megsértéséhez a Btk. 329/A. §-a értékhatárt nem kapcsolt. Lényegében bármilyen apró érték esetében (vagyonai hátrány) a bűncselekmény (egyéb tényállásbeli feltételek megléte esetén) megvalósul. Ám míg a lopás, sikkasztás, jogtalan elsajátítás, orgazdaság, csalás, rongálás, hűtlen kezelés 5000 forintot meg nem haladó érték alatt szabálysértésként valósul meg, a törvény jelenlegi szövege szerint a szerzői és szomszédos jogok

megsértése bármely összegre elkövethető. Igaz, a bíróságnak számos lehetősége van arra, hogy a büntetőperben az értékhatárra tekintettel legyen (büntetés enyhítése), ám ettől még tény: a hatezer forintos játékprogramot átmásoló „szoftverkalóz”, vagy az a „bűnös”, aki az egész könyvet vagy újságot beszkenne, s úgy tárolja számítógépén, ugyanúgy, ugyanazon szabályok és eljárási rend szerint vonható felelősségre, mint az, aki 1 999 999 forintig terjedő vagyoni hátrányt okoz (a bűncselekmény addig ugyanis vétség, ha ezt az összeget meghaladja, már büntett).

* * *

Az Európa-jog lépést tartott az életviszonyok változásaival, s követi azt. A digitális világ sajátos szabályozási követelményei érvényesülni látszanak, s míg egy részről – igen helyesen – következetesen és szigorúan oltalmazza a szerző jogait, nem kíván lehetetlent a felhasználóktól sem, s főként nem kíván elektronikus magánszféránk mélyére hatolni. Igaz, ennek ára van: a szerzői jog jogosultjának nyújtott megfelelő ellentételezés. Hogy ez miként történik majd, aligha kétséges. Valószínű, hogy a digitális hordozókra (a floppytól a CD-n át a számítógép winchesteréig) ugyanúgy átalányjogdíjat kell majd kivetni, mint a hang- vagy videokazettákra, vagy az Sztj.-tervezet szerint a fénymásolókra. Álláspontom szerint az információs társadalmak fő jegyeit máris magán viselő Magyarország jogalkotása e téren elmaradott, a törvényalkotói folyamat – amelynek az új szerzői jogi törvény kétségkívül fontos állomása – átfogó koncepcióval nem rendelkezik. A külső (Európa-) és belső (magán-, köz-, büntető-) jog harmonizációja megkövetelné, hogy végre e téren is magas szintű előkészítő munka kezdődjék meg, a legalapvetőbb kérdések (felelősség, adatvédelem, elektronikus kereskedés feltételrendszere) tisztázásával. Ennek hiányában az Sztj. – minden pozitívuma ellenére – környezet nélküli jogszabály marad, mocsárba ragadt paripa.

Voltaire-rel kezdtük, Shakespeare-rel fejezzük be. *Shylock* kérdezi A velencei kalmárban: „Mitől féljek, ha törvényt nem szegek?”¹³ A magyar digitális világ nem akar félni. Csak élni azzal a lehetőséggel, amit a technika, a számítógépek, az internet világa számára felkínál. Mégis: szinte biztos, hogy az új törvény betűje szerint sokan törvényt szegünk – követve azt a jogot, amelyen Európa egy fokkal túllépett már.

Igaz, az EU irányelvtervezete még nem kötelező érvényű jogszabály – de már jelzi a szerzői jog fejlődésének új irányait. Hogy is mondja ugyanebben színben *Bassanio*?

„Hajoljon meg a jog hatalmatoknak:
Nagy igazságért egy kis jogtalanság
Csak az ördög zsákmányát üti el.”

Itt a pillanat, mikor a magyar szerzői jog meghajolhat a jövő hatalmának, s elejét veheti annak, hogy – kényszerűen – egymillió számítógépes bűnöző országa legyünk.

Az ördög zsákmányai.

Jegyzetek

- Idézi: EÖRSI Gyula: Összehasonlító polgári jog. Jogtípusok, jogcsoportok és a jogfejlődés útja. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1975. p. 106.
- Pl. a 60. § (5) bekezdés, amely a szoftver felhasználására vonatkozó szerződés írásbeliségét nem teszi kötelezővé, két szempontból aggasztó: egyrészt írásbeli szerződés hiányában nehéz lesz bizonyítani a szoftver használójának, hogy jogszerűen van birtokában – a számlát ugyanis nem mindenki őrzi meg –, másrészt a gyakorlat szerint legtöbbször „zsákbamacskát” vesz a vevő: lényegében a vételár kifizetése után, telepítéskor derülnek majd ki a felhasználói szerződés részletei.
- Az az abszurd helyzet áll elő, hogy míg pl. egy, a közös jogkezelés előnyeit élvező elektronikus könyvtárban a mű szabadon fellelhető lesz, s bárki számára letölthető, szerzői jogokat sért az, aki ezt a fájlt valóban letölti (gépére másolja).
- Más írásaiban már megírtam, lásd Elektronikus könyvtárak és a szerzői jog, Az ezredvég vesztesei. = <http://www.extra.hu/verebics>, illetve Magyar Elektronikus Könyvtár jogi gyűjteménye.
- A szerzői jogi szeminárium résztvevői kézhez kapták a T/728. sz. törvényjavaslatot és indoklását a szerzői jogról a háttéranyagok sorozatának harmadik tagjaként.
- FICSOR Mihály rámutatott: az, hogy az internet mint szó, nem jelenik meg a törvényben, nem jelenti azt, hogy magát a jelenséget ne tudnák a megjelenített jogintézmények leképezni, s egy, a kategóriákhoz mereven kötődő, mindenre kiterjedő jogi szabályozás inkább merevvé tenné a törvényt, amely elveszítene ezzel rugalmasságát. Ez így igaz. Az amerikai Digital Millenium Copyright Act mégis ezt a megoldást választotta, felismerve, hogy igenis vannak kategóriák – így az internet is –, amelyeket nevesíteni kell, mert jelentőségük ezt indokolja.
- KIRÁLY Miklós (szerk.): Az Európai Közösség kereskedelmi joga, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1999. p. 377.
- Amended proposal on for directive on copyright and related rights in the information society. <http://europa.eu.int/comm/dg15/en/intprop/intprop/copy2.htm>
- Proposal for an European Parliament and Council Directive on certain legal aspects of electronic commerce in the internal market, Com(98)585 final, 1998. november 11. A dokumentumot részletesebben Elektronikus kereskedelem – a jogfejlődés útja és fő irányai c. írásomban mutattam be, <http://www.extra.hu/verebics/eker.htm>
- Pl. a 17/1999. Korm. sz. rendelet – a távollévőkhöz kötött szerződésekről – tartalmaz lényeges, az internetes kereskedelmet is érintő elemeket.
- A magyar szerzői jogi törvény tervezetében a már idézett „írógéppel vagy kézzel való másolás” jelenti ezt.
- A Btk. módosítása már napirendre került, de hogy mikor léphet hatályba, nem tisztázott. Az e helyütt kifejtett megfontolások egyrészt a „mélyebb összefüggések” (az Szjt. „szigettörvény” jellege) vonatkozásában még ennek figyelembevételével is megállhatják helyüket, másrészt mindenképpen lesz egy átmeneti időszak, mikor az Szjt. már hatályosul, s a „rég” büntetőjogi szabályozás is változatlan formában él tovább.
- Negyedik felvonás, 1. szín, Vas István fordítása.

Beérkezett: 1999. VII. 5-én.

A Swets és a Blackwell's tervei az előfizetési és az információs szolgáltatási területek egyesítésére

A Blackwell Ltd és a Swets & Zeitlinger BV tervei szerint a *Swets Előfizetési Ügynökség* és a *Blackwell's Információs Szolgálat*a még ebben az évben egyesül. A szolgáltatások és a rendszerek integrálása a következő két évben valósul meg. Az új közös vállalat székhelye Hollandiában lesz.

A Swets és a Blackwell's a világ vezető folyóirat-ügynökségei közé tartoznak, a nyomtatott és az elektronikus médiumok területén könyvtárak és tudományos intézetek ezreinek nyújtanak világ-szerte innovatív szolgáltatásokat.

A két hagyományos ügynökség fúziójáról szóló döntés azon a meggyőződésen alapul, hogy a

közös tapasztalatok és szakértelem az új évezredben a vevőknek és a kiadóknak egyaránt pozitív eredményeket hoz. A közös vállalat új szervezetének teljes kialakításáig az ügyfelek a megszokott partnerükkel dolgoznak mindkét cégnél. A szolgáltatások és előfizetés megújítása 2000-re (mind az ügyfeleknek, mind a kiadóknak) a Swetsnél és a Blackwell's-nél külön-külön történik.

/Swets-Blackwell's sajtóközlemény, 1999. június 22. 2 p./

(V. E.)